

שולחן עגול ב

בני הארץ -

מנהיגות בשטח הצבאי בלבד ?

סימפוזיון

מובא בזה פרטיכל של דיון סביב „שולחן עגול“ שנערך ביוזמתה של מערכת „קשת“, שני בסימפוזיונים הנקבעים לבירור שאלות תרבותיות-חברתיות בעלות חשיבות עקרונית, שבהתאם לגישה שהונהגה ביסודו של רבעון זה מוזמנים אליהם אנשים הידועים כמחזיקים בהשקפות שונות, מנוגדות אף קטבות.

הנאספים ל„שולחן עגול“ שני זה, שהתקיים בתל-אביב ב-26 בספרואר 1959, היו: המנחה, אהרן אמיר, עורך „קשת“; עו"ד יזהר הררי, חבר הכנסת וסגן-אלוף בצה"ל; ד"ר ערי' בוטינסקי, פרופיסור למתמטיקה בטכניון בחיפה, חבר הכנסת הראשונה, לשעבר מיוזמי „הוועד העברי לשחרור לאומי“; נתן ילין-מור, לשעבר מפקד לוחמי-הירות-ישראל, חבר הכנסת הראשונה, כיום איש „הפעולה השמית“; אהרן כידן, מלשכת-הנגיד של בנק-ישראל, חבר המזכירות של סניף מפא"י בירושלים, ומבקר ספרותי (ממשתתפי „קשת“); אברהם עופר, מן הנודעים ב„צעירי מפא"י“ וראש-דובריהם של ה„מורדים“ בסניף ת"א של מפלגה זו; ואפרים ריינר, סגן-אלוף בצה"ל, איש מפ"ם וקיבוץ גן-שמואל, מן ההנהגה הראשית של „השומר הצעיר“.

אהרן אמיר: במונח „בני-הארץ“ כוונתנו לילידיה של הארץ הזאת או אלה שהובאו לכאן בגיל צעיר וכאן עוצבו. כמוכן, לא נבקש, ולא נוכל, לקבוע בדיוק, קביעה אישית, מי „שייך“, מי „לא שייך“. הכוונה היא לדור ה„צברים“, על כל מסגרותיו.

זכור לי שבאפריל 1947 אמר מ. שרת (אז מ. שרתוק) בעצרת אר"ם, כנימוק נוסף לביסוס זכותו של ה„ישוב“ לעצמאות מדינית, כי 30% מן ה„ישוב“ הזה הם בני-הארץ. ההנהגה המדינית ייחסה לכך, כנראה, משקל מיוחד.

האחוזים נשתנו מאז שינוי קיצוני עקב הזרימה מבחוץ בעשור הראשון למדינה, אך הואיל וחלק גדול מן הבאים הביאו עמיהם משפחות מרובות-ילדים, הרי למעשה, תוך עשר שנים להגירתה של משפחה כזו, יש אתנו כאן 7-8 „צברים“ בכל משפחה ולא 10 „מהגרים“. השינוי בהרכב הגילים של האוכלוסיה משנה, תוך זמן קצר למדי, את משקל אלה שאפשר להגדירם כנוער בן-הארץ, לפחות מצד הסטטיסטיקה.

והנה, ב„מבפנים“ האחרון אני מוצא סטטיסטיקה זו מתוך פרסומי משרד-העבודה: לפי „תחזית גידול הנוער והתעסקותו בשנים 58-1957“ יוכפל מספר בני הנוער בגיל 14-18 במשך העשור הקרוב, גם אם העליה השנתית לא תעלה על 35.000 נפש.

הנוער בגילים אלה יהיה ב־1967 8.7% מכלל האוכלוסיה לעומת 6.7% ב־1957. נמצא, שאנו עומדים לפני גידול יחסי ומוחלט של הנוער שכמוהו לא ידענו עד כה: לעומת הגידול השנתי של 3% ב־1958, יהיה, לפי המשוער, שיעור הגידול ב־1959 9%, ב־1960 13% וב־1961 14%! מספר בני הנוער המתבגר, בעשור הקרוב, יגיע ל־200,000 ולמעלה מזה.

החזית זו מנבאת לנו, אפוא, צמיחה עצומה של שכבות נוער בני־הארץ. נוסף על בני־הארץ בגילים מבוגרים יותר שכבר נתנו מנהיגות למדינה בשטחים שונים. אם כה ואם כה, חלקם של בני־הארץ באוכלוסיה היא גורם נתון, קבוע העולה בתמידות, בעוד שחלקם של ה„נקלטים“ בהכרח מתמעט ופוחת. ברור גם שבתוך כך עתיד לעלות בתמידות משקל הערכים שמקבל הציבור ההטרונגי של ה„נקלטים“ מן הציבור, הנעשה הומוגני יותר ויותר עם הזמן, של ה„נקלטים“.

גם מבלי להביא בחשבון את התמורות האחרונות בהרכב האוכלוסיה, נראה בעליל כי בשטח הציבורי לפחות דור בני־הארץ תופס את כל עמדות־המפתח. די לנו להסתכל בהרכבו של המטכ"ל: כל הרמטכ"לים, רוב־רובם של מפקדי החיילות והגייסות וכו' הם מן ה„צברים“. גם הרגשתו הכללית של הנוער היא שהצבא, לפחות, הוא מסגרת של, מסגרת הנושאת אופי מקומי בעיקרה. אין הדבר כך כשאנו מנסים לסקור חוגים אחרים של מנהיגות או של ליכוד פונקציונלי. המנהיגות בכל המפלגות היא בידי אנשים שהגיעו לארץ לפני שנים רבות, פחות או יותר. כך הוא הן במפא"י והן ב„חירות“, הן במפ"ם הן אצל הפרוגרסיבים. ולא עוד אלא שאפשר אפילו למצוא מכה־משותף של ארץ־מוצא, ביוגרפיה, התפתחות רעיונית ו„ותק“ בארץ לצמרות של כל אחת מן המפלגות המדיניות הציוניות. חברי־הכנסת, פרט למוסלמים ולדרוזים, רק כ־10% מהם הם בני־הארץ.

התמונה משתנה בגופים של ביצוע. בצמרת המנגנון הממשלתי יש יותר ויותר אנשים מבני־ארץ, והוא הדין, למשל, בדרגי־ביניים של השירות הדיפלומטי. כאן שוב נראה חתך מסוים, המפריד בין שטחי המעשה ובין שטחי הפעילות הפוליטית־האידיאית והאינטלקטואלית („ציונות“), חתך העובר גם בהתעסקותו של דור ה„צברים“ גם בהכרתו ובתגובותיו הרגשיות.

הררי: הגדרת את המושג „בני־הארץ“, אולי תגדיר מהי „מנהיגות“?

אמיר: ובכן, מנהיגותו של צבא היא קצונתו הגבוהה. מנהיגותו של מפלגות היא האנשים הקובעים את המצע המפלגתי, את מילוי התפקידים, את ה„קו“. בממשלה — הפקידות הבכירה, קובעי הקו, ה„עושים את המדיניות“.

באנגליה המנהיגות הפוליטית עודה באה משכבות האצולה והבורגנות הגבוהה. בארה"ב גובר בתמידות חלקם של הפיננסיטים הגדולים בהנהגה הפוליטית. בארץ, עד קום המדינה, היתה המנהיגות למעשה שכבת עסקנים מאנשי הקיבוץ או מיוצאי הקיבוץ. שליטה זו נמשכת, אם גם בקשיים גדלים והולכים, גם במסגרתה של

המדינה. עם זאת עדים אנו לתהליך מפורש של העברת המנהיגות לשכבות אחרות. ניהול העניינים נשמט והולך מן השליטה הייחודית של החוגים הללו.

א הרן כידן: נדמה לי שניסוחיו של אמיר, הסמוי בהם מרובה על הגלוי. השאלה אם אדם הוא „צבר“ אינה בעיה ביולוגית או גיאוגרפית מקרית. דומני שההגדרה העיקרית היא בהשתייכות התרבותית. הצבר הוא בן למערכת תרבותית מסוימת — בן של הציונות, של ערכי העליה השנייה והשלישית. הוא קיבל את ערכיה, אם כי לא הוא היה יוצרם. אשר למנהיגות, הרי נראה לי שפוונת אמיר היא למה שמכונה „עילית“.

והנה, השתייכותם של הצברים לעילית הצבאית היא ברורה, ומכאן ניסוח הנושא לדיוננו. אך אין לראות כאן ניגוד בין השתייכות לעילית הצבאית לאי-השתייכות לשאר חלקי העילית. בעילית הביורוקרטית יש צברים רבים, כן יש צברים רבים בקרב אנשי-המדע, החוקרים וכו': בעילית התרבותית הרי עיקר היוצרים כיום הם בני-הארץ וחניכיה ורק מיעוט קטן עודנו שייך לדור ההורים. משום כך נראה שהקו אינו מבדיל בין העילית הצבאית לשאר חלקי העילית אלא בין כל השטחים בהם נתבססו הצברים ובין אותו חלק בו לא הגיעו לידי עמדה דומיננטית — העילית הפוליטית. בדבריו רמז אמיר גם על הסיבה לקיומו של קו חתך זה — הוא עובר בין אותם חלקים שהם ביצועיים בעיקר לבין אלה שהם הערפיים. בשטחי הביצוע הוכיחו הצברים את כוחם ויכלתם. ההחלטות הערכיות — עוד אינן בידם, בשטח הפוליטי עודן נקבעות על-ידי המנהיגות הפוליטית, אפילו בצבא שהוא „צברי“, כביכול. ודאי שכך המצב בעילית הפקידותית. צברים הם רק המבצעים, ואילו ההחלטות „הערפיות“ נקבעות על-ידי מנהיגים פוליטיים לא-צברים.

בשטחי התרבות הבעיה מוקשה עוד יותר. ולא מקרה הוא שבספריהם האחרונים של יזהר ושמיר הקונפליקט המרכזי הוא הניגוד בין יכולת ביצועית ושיקולי ביצוע לחולשה בשטח הערפי.

ריינר: מהו „השטח הערכי“?

כידן: מערכת עקרונית-יסוד מוסריים הקובעת הנחות-יסוד לפעולה. את המערכת הערכית הקיימת כיום והמכוונת כיום לא קבע הצבר. היא ניתנת לו ותפקידו הוא אך „ליישם“ אותה במערכת ביצועית. הצבר הוא בנו של דור-המיסדים. הוא מבצע, בהתאם למערכת הערכית שקיבל בירושה. בעבר לא היו סימני-שאלה רבים לגבי נכונותה של המערכת הערכית הזאת. עם זה הרי כבר אז נרמזו הניגודים. שמיר בספרו האחרון מתאר ויכוח המתנהל בתנועת-נוער חלוצית ב-1939. גיבור הספר מדבר, אגב, על השאלה הערבית, והוא טוען, בלהט הוויפות, כי הבעיה של מדינה דו-לאומית היא בעיקר פרקטית ולא אידיאולוגית. ולחיוזק דבריו הוא

מדגים: אילו חיינו במאה קודמת והיינו יכולים להרוג את כל הערבים הרי היתה הבעיה נפתרת. הצברים אינם מגיבים על הדגמה זו. המגיב בחריפות על עצם ההתייחסות שוות-הנפש לאפשרות זו הוא דווקא אחד מהוותיקים.

ההרמוניה היחסית בין ערכי דור אחד לביצוע שהיה בידיו של דור שני נתאפשרה מאחר שהמערכת הערכית של דור-האבות הכתיבה תפקידים שהצברים הזדהו אתם לגמרי. רק לאחר קום המדינה התחילה להתעורר סתירה גלויה, אבל זו לא נגרמה על-ידי יצירת מערכת-ערכים חדשה אלא רק משום שהמערכת הערכית לא הוכיחה את יכולתה מבחינה פונקציונלית. היא לא הצליחה לפתור בעיות שהטילה על עצמה ואשר לשמן קמה. בעיקר בולט הדבר בשטח הכלכלי, ולא מקרה הוא שאנשים שהיו רחוקים משטח זה, לפי שהתחנכו ועלו בשטח הצבאי, הגיעו לידי התנגשות עם דור המיסדים דווקא בשטח הכלכלי.

נראה לי שכיום נמצא עדיין דור הצברים בשלב של בקורת פונקציונלית בלבד על דור המיסדים לגבי הפעיות שדור זה ניסה לפתור בתור עילית פוליטית-כלכלית ולא הצליח בהן ביותר. כיום אין כמעט כל נסיון מצד דור-הצברים ליצור מסגרת-ערכים אלטרנטיבית מלאה, וזאת לא כמעט משום שדור הצברים, שהתחנך על ביצוע, אינו מצטיין בכושר חשיבה מופשטת ובכושר ביטוי. הוא עדיין לא עשה נסיון חברתי יסודי לבדוק את הנחות-היסוד המוסריות והחברתיות של דור המיסדים, את התאמתותן או התערעורתן ההיסטורית, וודאי שלא בנה מערכת אחרת. בכך, נראה לי, מסתברת תשובתי לשאלה שבה אנו דנים כאן. מנהיגות פוליטית זקוקה בראש-וראשונה למערכת החלטות ערכיות, וממן מתפתחת המדיניות. כל זמן שאין לצברים מערכת ערכית משלהם, מודעת או בלתי-מודעת, הריהם נשארים בשטח הערכי רק אפיגוניים של דור ההורים. כל זמן שהם לא יעמידו מערכת אידיאולוגית סותרת לא יוכלו להיות כוח מתחרה לאידיאולוגיה הרשמית השלטת ולגבש עילית פוליטית עצמאית.

מצב זה יוצר סכנה של הכרעות שאינן מבוססות על מערכת ערכית כלל — גם לא זו של דור ההורים, מאחר שהיא זרה למהותם — אלא פונקציונליות בלבד; ערכים יכולים לשמש בלם לפעולות שהן רצויות מצד היעילות. אבל צעדים מדיניים וכלכליים אינם נבדקים על פי יעילותם בלבד. ערכים הם בלמים, שעל-פיהם אפשר להחליט שצעד מסוים הוא אסור גם אם הוא „יעיל“. בעיות מעין אלו צצות ועולות בתחומים שונים — מדיניות-חוץ, יחס לערבים, מדיניות-פנים, דמוקרטיה, ומדיניות כלכלית. הסכנה היא בריקנות האידיאית, ובתנאים אלה יש לבדוק לא רק אם עולה מנהיגות חדשה אלא מהו מטענה הערכי. מנהיגות ללא ערכים ובלמים מוסריים עלולה להיות מסוכנת לא פחות מהיעדר מנהיגות חדשה צעירה.

ערי ז'בוטינסקי: אני מסכים עם רוב דבריו של כידן. אולם הייתי מנסח אותם בלשון קצת אחרת ומסיק מהם מסקנה: זוהי בעיה של גיל. לא גיל של

כל יחיד אלא גיל של ציבור בכללו. יש לנו ענין עם ציבור שעדיין הוא צעיר מפדי ליצור מערכת ערפית אלטרנטיבית. אין לצפות לכך ואין לדרוש זאת ממנו. היזמה ליצירת מערכת כזאת צריכה לבוא מן הדור שלנו. כדאי לנסות ולראות את המסגרת הרחבה יותר שבה מתהווים כל הענינים האלה. הדור שלי יצא ממוצאו שמעבר-לים, עבר את הים ובא הנה. זה היה מעבר פיזי, וגם רוחני. הדור שלי, או זה שקדם לי, התמרד בגולה היהודית והחליט לחפש עצמאות עברית בארץ-ישראל, ויצר כלי להשגת העצמאות הזאת — הציונות. היא היתה מין גשר שבו עברנו ממצב של יהודים בגולה למצב שבו אנו כיום — עם עברי עצמאי בארץ-ישראל. וטבעי הדבר שהשקפותינו על מכלול הבעיות הסובבות אותנו השתנו במשך אותו פרק-הזמן שבו עברנו את הגשר ההוא. כשיצאנו נדמה היה לנו — נכון יותר, לדור שקדם לנו — שיהדות ולאומיות עברית אחד הם. למעשה, הדת באמת הביאה עדינו את מסורת העצמאות. בנעורינו לא ידענו להבחין בין השניים. רק עם ההתקדמות לקראת העצמאות התחלנו לראות שלמעשה שמרה הדת היהודית על רעיון הלאומיות בצורת חנוט. רק ברגע שהצלחנו להיפטר מן התכריכים של החנוט שהחזיקו אותנו במשך דורות, רק אז יצאנו לקיום אחר.

מצד שני, כשהתקדמנו לקראת העצמאות השתנה גם מראה הארץ הזאת שאליה הלכנו ושל האיזור שאליו קרבנו. בתחילה ראינו את האיזור כחלק מהעולם הערבי. לא ידענו להבחין בין אדם לאדם באוכלוסיה המקומית, זה לא עניין אותנו. מרחוק נדמה היה לנו שאנו יוצאים מהגולה כדי לכבוש מהערבים ארץ מאוכלסת עלידם שהיא חלק של העולם הערבי — כן, במטרה הברורה לכבוש. ואינני מתעלם מזה שבתוך התנועה הציונית היו כאלה ששללו גיסוה זה, הם אמרו שפונתנו אינה לכבוש אלא להקים מדינה ו"בית לאומי". אם מתוך תמימות או שהיתה להם מחשבה מקיאבלית לרמות את הערבים, לא זאת השאלה. העובדה היא שקרה מה שצריך היה לקרות לפי ההגיון ההיסטורי — באנו לכאן וכבשנו בכוח. בתהליך זה לא היה לנו פנאי לראות בדיוק מיהו המתנגד. בינתיים, עם הגשמת העצמאות, חלו שינויים גם בנוגע להשקפתנו אחורה. על היהדות שהשארנו מאחורינו, וגם קדימה, על האיזור שהתברר כי אינו ערבי-מונוליטי. שינוי זה בהשקפותינו עדיין לא הגיע לניסוח קונקרטי, ואם מדובר על מערכת ערפית חדשה הנדרשת לנוער, הרי זה משום השינוי שחל בנקודת-המבט על שתי הבעיות הללו כאחת: על יהדות העולם ועל אוכלוסית האיזור. ההשקפות השולטות בארץ הן עדיין מהתקופה הציונית של ההיסטוריה העברית. כל המפלגות הציוניות, בלי יוצא מן הכלל, עדיין חיות לפי הטרמינולוגיה והמושגים של הזמן בו צעדנו לראשונה על אותו גשר. התפקיד להקים אידיאולוגיה חדשה מותאמת לנקודת-השקפה חדשה מוטל לא על בנינו שנולדו פה אלא עלינו שעברנו את הגשר וחיינו את השינוי ההדרגתי בנקודת-ההשקפה.

אברהם עופר: נדמה לי כי נטינו מן הנושא. מדברי קודמי אני מבין גם שהנושא איננו „מדוע נתנו בני הארץ הנהגה צבאית בלבד“ אלא „האם בני הארץ מסוגלים לתת הנהגה פוליטית“. קודמי עמדו כבר על כך שבני־הארץ תופסים מקום נכבד כמעט בכל שטחי החיים ולא דווקא בשטח הצבאי. בכלכלה, במדע, במינהל, בספרות ובאמנות תופסים בני־הארץ מקום חשוב לא פחות. אנו נתקלים בתופעה זאת בכל מקום. מהיותי קרוב לרגל עבודתי למשקי ההתישבות העובדת, נתקלתי בעובדה שאולי אינה ידועה לרבים, שדווקא המשקים הוותיקים, המעלים בדעתנו מיד אסוציאציות עם העליה השניה והשלישית, נישאים למעשה על כתפי בני־המשק, ז"א בני־הארץ. בשטח הספרותי — אני באופן אישי חושב את עגנון כגדול הסופרים בימינו — הרי חוץ מסופרים בודדים, עיקר היצירה הספרותית היא של בני־הארץ. אי־אפשר לתאר את החיים הספרותיים במדינה בלי יצירתם. והוא הדין בשטחים אחרים. לבני־הארץ יש חלק מכריע בעילית החברתית במובן הרחב.

השאלה היא, מדוע אין לבני הארץ אותו משקל בשטח הפוליטי ובתחום הזה השפעתם קטנה באופן יחסי. צריך לבדוק אם יש כאן איזה ליקוי יסודי בהווי המדינה ובתחושתם הפנימית של בני הארץ, או שזוהי תופעה חולפת. באופן טבעי המנהיגות הפוליטית היא רק סיכום של מנהיגות בשטחי חיים אחרים. אינני מתאר לעצמי שהתהליך יכול היה להיות הפוך, ז"א שעל יסוד מעמד פוליטי דומיננטי אליו הגעו בני־הארץ הם התחילו לשנות דברים או להטביע את חותמם בשטחי חיים אחרים. יכול להיות שאנו נמצאים באמת על סף תקופה חדשה ומשקלם המעשי של בני הארץ בחיי המדינה יקבל גם ביטוי פוליטי.

ילין מור: זה יפתר כאשר ייפטר.

עופר: אינני מדבר רק על פתרון ביולוגי, אם כי גם זה פתרון. מכל־מקום, ברור שהשכבה החברתית שתהיה ההנהגה הפוליטית העתידה תהיה של בני־הארץ. גם אם העליה האנגלו־סקסיה או העליה שתבוא מרוסיה אינה נופלת ברמתה התרבותית מבני־הארץ, אין כלל להניח שהיא תתן למדינה את ההנהגה המדינית הבאה. השאלה היא — האם בני־הארץ לא היו צריכים להגיע להנהגה עד עתה, ואם יעבור עוד זמן רב עד שיטביעו חותמם בקביעת דמותה של מדינתנו. לדברי כידן ו'בוטינסקי, אינני חושב שיש לקשור את שאלת ההנהגה הפוליטית ביצירת מערכת ערכית חדשה. בזה אינני אומר שיכולה או צריכה להיות מנהיגות ללא אידיאה וללא ערכים. תלוי במה נגדיר מערכת ערכית, אך גם לדור ולדורות הקודמים לא היתה מערכת ערכית אחת. היו כמובן אידיאלים שהיו משותפים לכל העליות הקודמות. החל מהעליה הראשונה ועד לעליות אצ"ל ולח"י. השאיפה לרנסנס חברתי, הפמיהה לחיים עצמאיים, לתרבות עברית, כל אלה איתדו את בני הדורות הקודמים. מצד שני, הפלוגתות וחילוקי ההשקפות לא היו קטנים כלל.

גם לבני-הארץ יש מכנה משותף. יש ראייה וזהה של דברים מסוימים, התיחסות אמוצינולית שווה לתופעות שונות, ועם זה יש חילוקי-דעות ושוני בהשקפות-עולם. אינני גורס מערכת ערכית של בני-הארץ כנגד מערכת ערכית של בני הדור הקודם. יכול דור מסוים להעמיד מנהיגות פוליטית, לא אופורטוניסטית, גם מבלי ליצור מערכת ערכית חדשה מנוגדת לזו הקיימת.

בכוח שיש משהו המאט את צעדס של בני-הארץ לקראת מנהיגות פוליטית וקבלת אחריות לקביעת מדיניות. כמו שקודם תיארתי תמונה שלפיה בני-הארץ תופסים מקום מכריע בכל שטחי היצירה, כך אפשר להפוך את התמונה ולראות כאילו הם היו רק מבצעים של דרך ועקרונות שקבעו אחרים. נקח, למשל, את שטח הבטחון. שטח מובהק שבו התרכזו כשרון ויכולת של הדור החדש, הרי אם גם נקח את המסגרת הנחשבת יצירה מובהקת של בני-הארץ — הפלמ"ח — גם מחולליה ומיסדיה של מסגרת זו היו לא דווקא בני-הארץ (יצחק שדה, אליהו גולומב, טבנקין) — רק המבצעים באו מתוכם. גם באצ"ל ולח"י אותה התמונה. נוכל להביא דוגמה משטח אחר; התיאטרון הקאמרי, למשל, הוא יצירה שבה בני-הארץ הם גורם דומיננטי, אך מחוללה הוא שוב איש שבא מחו"ל.

את הסיבות לתופעה זו יש לחפש הן בדברים שמחוצה להם הן בתכונות הטבעיות באפיים של בני-הארץ. מצד אחד מאפילה על דור זה הרמה הגבוהה והיכולת הרבה שגילו המנהיגויות הראשיות של התנועות הפוליטיות בארץ, שמקורן בחו"ל: שיעור-קומתה של המנהיגות הראשונה של תנועת-העבודה, של הציונות הכללית ושל התנועה הרביוניסטית לפלגיה השונים, גדלותה הרוחנית, מיתח התמסרותה לאידיאה. עם כל הכבוד לסופרים בני-הארץ, הרי הם רחוקים מגאוניות היצירה של סופרים ומשוררים מתקופת ההתעוררות התרבותית והרוחנית של העם. כמה וכמה פעמים חשבנו שהנה, "הבימה" כבר הזדקנה ללא תקנה, ושוב אנו עדים פתאום להתפרצות חדשה המאפילה אפילו על קודמותיה.

נתתי סיבה חיצונית, אך יש גם סיבה פנימית, הטבעה באפיים של בני הארץ, והיא כנראה תוצאה של החינוך שקיבל חלק גדול מהם. אם נקח את בני הקיבוצים נמצא שהם מצוינים כשהם פועלים יחד כצוות. הם מצטיינים בעבודתם, בריאים ברוחם, אולם עד עכשיו לא קם מתוכם יוצא-דופן מבחינת הכשרון באיזה שטח שהוא. בזמן הוויכוח על פירוק הפלמ"ח, כשטענו כנגדם — „אדרבה, הנחילו מרוחכם וכוחכם לצה"ל כולו", הם ענו, והיה יסוד לטענתם זאת — „היכולת המיוחדת מתגלית באנשינו כשאנו יחד, ברגע שמפורים אותנו נעלם המיוחד שבנו". האשמה היא, כנראה, בחינוך שקיבל אותו דור, חינוך שפיתח בהם תכונות של העזה ויוזמה תוך פעולה משותפת אבל לא פיתח את העצמיות, וכידוע מנהיגים מחפשי דרך חדשה, נושאי אחריות, קרוצים דווקא מחומר זה.

באופן אישי אני מבקר את בני הארץ על כך שאינם נוטלים יתראחריות ואינם לוחמים די כדי להטביע את חותמם בשטח הפוליטי. אינני רוצה ליצור „ברית"

של בני-הארץ. גם כאשר דור זה יהיה ההנהגה הפוליטית בעוד \times שנים יהיו בתוכו חילוקי-דעות כשם שהם קיימים כיום. המפלגה היחידה שבה שכבת בני-הארץ נמצאת בויכוח עם המנהיגות הותיקה היא מפא"י. במפלגות אחרות אין רואים אפילו נסיון של התגבשות קבוצה כזאת, ולו גם תהיה מחוספסת מבחינת הופעותיה הצבוריות. אינני שבע-רצון גם מן האופן והשיטה של מאבק צעירי מפא"י; לדעתי אנו מעיזים פחות מדי להילחם על דעתנו, נכנעים יותר מדי למוסכמות. אך יש לפחות אי-השלמה ונסיון להתמודד עם ההנהגה המקובלת.

כידן: הערה לסדר: נראה לי שהתרחקנו מן הניסוח הראשוני ועברנו לשאלה: „האם מסוגל דור בני-הארץ להצמיח מנהיגות פוליטית?“ כדאי אולי שנישאר דבקים בנושא בצורתו זו.

אמיר: הסתעפות זאת אינה מזיקה ואינה חורגת מתחומי הנושא שלנו.

יזרה הרי: בויכוח זה יש לי כמה קשיים. הראשון הוא ההגדרות: „בני הארץ“ ו„מנהיגות“. השני — אני עצמי דור שני לבני-הארץ — ואין זה נוח לי, לגבי התיזה שאני רוצה להחזיק בה, שהיא: שבחים לבני-הארץ ואי-הסכמה לכך שאינם תופסים מקום ניכר במנהיגות הפוליטית. חוץ מזה איני מסכים לצורת העמדת הנושא. שאם נתגלתה מנהיגות הריהי בצבא, וזו שנתגלתה בצבא היא מנהיגות.

כפי שהמנחה הגדיר את המושגים הריני מבין עוד פחות את הכותרת של הוויכוח. אמרת, אמיר, שבני הארץ הם לא רק ה„צברים“ אלה מי שדמותם ורוחם עוצבה בארץ. אחד האנשים שאין ספק כי עוצב כאן הוא בן-גוריון, שלא היה בו דבר מבחינת הנושא שלנו לפני הגיעו לכאן, וכל מה שיש בו נוצר כאן. יש מעט מנהיגים כאן שהיו מנהיגים בחו"ל. כמעט כל המנהיגות עוצבה כאן. לולא באו לכאן, לא היתה מנהיגותם מתפתחת. בממשלה, במפא"י — מאיר, אשכול, נמיר, לוז, ספיר, שיטרית — חלק ניכר של אנשים שעוצבו בארץ. אם נקבל „בני הארץ“ או „ישראליות“ מבחינת הרוח והגישה, הרי אין כל ספק שמנהיגים אלה שהזכרתי הם ישראלים לכל דבר: גישה, השקפה, הלך-מחשבה. אם להזכיר את שרת — הוא בן-הארץ לכל דבר, כי הגיע לכאן ילד בן אחת-עשרה. היו לנו אפוא שני ראשי-ממשלה — אחד בן-הארץ אם לפי ההגדרה המצומצמת, שני שריי-חוץ — אחד מהם בן-הארץ לפי הגדרה זו.

במפלגות אחרות: יש כיום 5 חברי-כנסת פרוגרסיביים, רק אחד מהם, רוזן, הוא מהעליה החדשה, בעל עבר של מנהיגות בגרמניה. לפחות 20% מהם בני הארץ ממש (אני). אם תקחו את „אחדות העבודה“, בין הבולטים בה הם גלילי, אלון, שהם בני הארץ, וכן כרמל, וגם בן-הארץ עוצב בארץ. בציונים הכלליים, מפלגה שמתוך שלושת מנהיגיה הראשיים שנים הם ילידי הארץ, רוקח וספיר. ב„חרות“ —

אבניאל הוא יליד הארץ, וכן מגורי־כהן, רויאל־נאור, אחוז לא מבוטל. יש אפוא גם בצמרת המפלגות והממשלה חלק נכבד לבני־הארץ. אין לשכוח את בעיית הגיל. אם נביא בחשבון את התפתחות בני־הארץ והמנהיגות, הרי זה רק טבעי שלא הספיקו לתפוס את העמדות וזה רק תהליך של שנים מעטות עד שהאחוז יגדל, עד כי נושא הסימפוזיון של „קשת” מס’... יהיה: מה הסיבה שהעולים החדשים אינם במנהיגות, התפוסה עלידי בני־הארץ...

היה זמן שחשבו שאדם המתחנך וגדל בעברית יישאר בור כל ימי־חיו. כשהגיע לארץ בתחילה גל של יהודים מרוסיה עם ידיעות מעמיקות בספרות הרוסית, הרי כל אדם שהיה חסר אותן היו מביטים עליו כעל נחות־השכלה. אחר־כך בא גל מפולין, ושוב אותו דבר, וכן בגל העליה מגרמניה. בן־הארץ שרצה לא להיות „עם הארץ”, שרצה להיות שווה ברמתו לחברה שנתקל בה, לא יכול היה להסתפק, כצעיר גרמני, בידעה מעמיקה רק בספרות הגרמנית. דווקא בגלל שלל התרבויות שהגיעו לכאן היה עליו להגיע לרמה גבוהה יותר מכל אחד מאלה. וזה היה מאבק. גם אין להתעלם מבעיית ידיעת השפות. כשמדברים על נושאי תפקידים בשירות חוץ — אני מכיר שנים שהם בני־הארץ, ש„עוצבו בארץ” — שגיריינו בפאריז ובלונדון — אולם אין הם רוב. במקום שצריך לבדוק מי יודע שפות והלכות־עולם, הרי זה טבעי שאנשי חוץ תופסים את המשרות. אף־על־פי־כן, במשלחת האחרונה שלנו באו”ם היו הכוהן, גלילי ואני בעלי חינוך ארצי־שיראלי. האחרים צמחו ממקורות אחרים, אך גם זה ייצוג לא רע. בצבא, מובן וטבעי שזרוע ממין זה תהיה מלאה מפקדים בני־הארץ המכירים אותה ואת בעיותיה. כאן מתעוררת השאלה: כשמגדירים מנהיגות — ואיני מזלזל בכושר להוביל אנשים — הרי בכל־זאת כל הרמטכ”לים שהיו לנו היו כוח ממושע ומוכן לקבל פקודות ממנהיגות אחרת. אף אחד מאלה שהמנחה קורא להם „מנהיגים” לא נתנסה במנהיגות מחוץ לצבא, ועדיין אין לראות מה תהיה אחרית הדברים ומה יהיה המקום שיתפסו הרמטכ”לים כמנהיגות מחוץ לצבא. בידיהם תפקידים חשובים. ברגע שזה ייפסק, והם יעמדו בפני התמודדות עם מנהיגי מפלגת־הם ומפלגות אחרות, אפשר שהם יזוּכחו שזה לא כלי־כך קל כפי שחשבו, ולהיות בכנסת ולתפוס בה עמדה והשפעה אין זה פשוט, והביטול שביטלו את יושבי הכנסת היה נמהר.

נוכחנו שמפא”י אמנם הכניסה לכנסת הנוכחית לפחות שני צעירים טובים, אבל שני אלה לא הצליחו לתפוס עמדה של צירים אשר כל יתר המפלגות יעריכו, יכבדו וירצו להקשיב לדבריהם. זה מוכיח שיכול אדם להיות מוכשר ולהצליח בעמדות ביצוע, אך כשהוא מגיע למנהיגות פוליטית אינו ממלא את התקוות שתלו בו. מנהיגות בצבא טובה היא לעתים לצבא אך לא מספיקה למדינה. ולכן אני מתנגד התנגדות גמורה לאלה הסבורים שהמנהיגות שנתנו בני הארץ היא דווקא לצבא, ומחוץ לצבא לא ניתן דבר.

אין ספק שיש בעיה של גיל. עופר הזכיר את מסקין. אני זוכר אותו כשהיה עדיין משחק לא גדול. הוא עלה והתפתח, וזה לקח זמן, עד שנתגלה כשרונו הדגול. הוא הדין בכל אלה שיבוא יום והם יתפסו את המנהיגות. בני־הארץ קורצו ויוצקו מחומר של מנהיגות ואין לי ספק שתוך זמן קצר יתפסו הם את כל העמדות, וכל הבעיה. אפוא, כפי שהועמדה לפנינו איננה נכונה ואינה במקומה.

אפרים ריינר: אינני בטוח אם אני יכול לקבל את נקודת־המוצא של הדיון, במשמעות הרחבה יותר של הערב. אני מעמיד סימן־שאלה על הלגיטימיות של השאלה: „האם נועד יעוד לבני הארץ כבני־הארץ“. אני יכול להניח שנועד יעוד, אך כאן הדבר לא הוכח. הנחה זו עדיין לא נבחנה כראוי לגופה. אפשר להעמיד בספק גם את הלגיטימיות של השאלה האם נועד יעוד לצעירים במדינה. כתוצאה מהעובדה שמציגים יעודים יש ויכוחים מדוע אינם ממלאים את היעודים. אך לא הוכחה הנחת־המוצא. שאמנם במצב האובייקטיבי של המדינה והעם נועד יעוד סובייקטיבי לבני־הארץ. אישית אני יכול לומר שיש יעוד לצעירים, אך זה לא הוכח בשום מקום, אף לא כאן. לפי דעתי, עמדתו של הררי נובעת מערוב של שני מושגים: צעירים ובני־הארץ. יש אחדות ביניהם במספרים הגדולים, אך בהרבה מקרי־שוליים יש אנשים מבני־הארץ שאינם צעירים כלל ויעודם השתלב יפה באותה מערכת ערכית של ההנהגה שבאה מחו"ל. לכן אינני בטוח אם אני יכול להסכים להצגת השאלה. אני סקרן לשמוע את דברי ילין־מור, כי הוא רוצה להגיש מערכת ערכית חדשה לגמרי על יסוד שלילתה של הקודמת.

כנקודת־מוצא הייתי מקבל מצדי את דבריו של אהרן כידן, על המנהיגות המדינית והמערכת הערכית בשדה המדיניות. אני מקבל שמנהיגות לאומית או ציבורית אינה יכולה להיות בלתי־מדינית. הצומת של כל הדברים המשניים והחלקיים נמצאת בשדה המדיניות. לכן אין מנהיגות שלמה בלי מנהיגות מדינית. אבל מנהיגות מדינית אינה תמיד מנהיגות ערכית.

במסגרת הכוללת של העולם הרכושני, הייתי אומר שהמערכת הערכית הגיעה לשיאה במאה ה־18 וה־19 והושלמה במלחמת־הצפון־והדרום בארה"ב. כל יתר הממשלות והשלטונות וההנהגות הרוחניות שהצמיח המשטר הרכושני בכל שדה ושדה עד היום — לא יצרו ערכים חדשים.

המערכת הערכית של העולם הסוציאליסטי הגיעה להבשלתה לפני שנים. היא צמחה שעה שנתברר שהמערכת הערכית הרכושנית אינה כשרה לפתור שאלות אנושיות גדולות כגון הבדלי המעמדות, משברים כלכליים, ומלחמות. היא העלתה עולם מחשבה מוסרי והנהגה רוחנית ומדינית ממדרגה ראשונה. אבל גם היא נתונה כיום בלבטים ובמבוכה.

המערכת הערכית השלישית היא מערכת הרוח והמאבק לשחרור לאומי. מה שמקובל כיום לקרוא בשם התנהגה הוותיקה של העם היהודי, זוהי הנהגה שבגונים שונים יצרה את המערכת הערכית של השחרור הלאומי היהודי — את הציונות. היא ראתה את ראשית התהליכים בצמיחתם וידעה להשקיע בהם כוח רוחני ופיזי, ובזכות כך היא הנהגה כיום. זאת היתה מערכת ערכית בדומה לזו שהקימו גנדי בהדרו וסוֹיִיטְסוֹן בסין. הנהגות היושבות באותן צמתות היסטוריות שבהן נוצרות מערכות ערכיות חדשות הן בדרך־כלל הנהגות צעירות. המנהיגים הגדולים של העולם הרכושני בראשיתו ושל הסוציאליסטי היו אנשים צעירים; לא רק המבצעים אלא גם ההוגים. הגדולה היא לחזות דבר בראשית תהליך צמיחתו, ולכך אין זקנים מסוגלים. הנהגות היסטוריות הן תמיד צעירות (לכן כה קשה להתמודד אתן כשהן זקנות!). אסור לבטל את זכותה של אותה הנהגה שאתה אנו מתמודדים. היא עשתה את שלה כשהיתה צעירה ומורדת.

האם למדינה זו יש צורך בהנהגה היסטורית חדשה? — אם יש צורך רק בהורמת דם צעיר — הרי הכל בסדר, הם יכנסו ויהיה שילוב דורות. אך האם זקוק העם, אובייקטיבית, למערכת ערכית חדשה? האם יש כאן יעוד אובייקטיבי ולא סתם אמביציות סובייקטיביות?

בניגוד לערי ז'בוטינסקי אינני סבור שענין ה„השתלבות במרחב“ כשלעצמו מצריך מערכת ערכית חדשה והנהגה מדינית חדשה. לשם כך לא הייתי מנפץ אלילים ישנים. הגם שהנני שולל את המדיניות הרשמית ביחס לערבים, אני מניח שגם ההנהגה הקיימת אפשר שתגיע להסדר. החשש הוא שתעשה זאת מאוחר מדי וביוקר. לעומת זאת, מעבר להסדר המדיני עם הערבים, קיימת שאלה מהותית: השתלבותו של „אורח החיים“ הישראלי ב„אורח החיים“ הערבי במסגרת המסע העולמי לקראת משטר סוציאלי חדש.

המנהיגות הקיימת במדינה אין לה כיום התנופה הרוחנית הדרושה להשיב על השאלה מה תהיה דמות המשטר במרחב ובישראל. וכדי להוליך את ישראל, בתיאום עם ארצות האיזור ובמסגרת המאבק העולמי, אל משטר סוציאלי חדש — דרושה מערכת ערכית חדשה והנהגה חדשה. ההנהגה הקודמת לא תעשה זאת. סימני־ההכר החיצוניים מראים שהנהגה חדשה היא לרוב צעירה. אבל זהו סימן־הכר סובייקטיבי; האובייקטיבי הוא שהנהגות חדשות אינן קמות מרוב נחת. לא מרוב נחת גרפאו אצלנו משיתוף־פעולה עם הבריטים, כהמשך להצהרת־בלפור, והחלו להילחם בהם, ולא מרוב נחת גרפאו משתי אילויות של המדינה, המצויות במחנות שונים:

א. ראיית עתידה של ישראל כמדינת־סעד רכושנית, זה חזונו המדיני של צעירי מפא"י, למשל.

ב. ראיית ההשתלבות במזרח כבעיה כמותית בלבד: עוד יהודים, עוד כסף ועוד נשק.

הציבור חי לפי־שעה באילויות הללו. אך מתחת לפני־השטח כבר מורגשת תסיסה. היום אנו מצפים ל„עליה השנייה“ של התקופה הזאת. אני מחפש אותה בכל מקום שיש בו לבטים של אמת. הם יכולים להיות בימין ובשמאל, אצל צעירים ומבוגרים. במקום שיש בו לבטים צומחות אידיאות וגם הנהגות.

עופר: אין זה מחויב שהלבטים יביאו לכך. הם יכולים להגיע ללא־כלום.

ריינר: זה נכון, אך במקום שאין לבטים, שיש רק שממה רוחנית, לא תמצא זאת...

נתן ילין־מור: מונח אחד עלי להבהיר לעצמי, על קביעה שניה עלי לחלוק כפי שחלקו אחרים.

איני גורס את המונח „בני־הארץ“ כמייצג שיכבה חברתית או אידיאית מסוימת. אינני חושב שלאומיותו של אדם נקבעת רק על־ידי מקום הלידה. זה ענין של הכרה ברורה. למשל, כאשר קוֹז'ניובסקי הפולני היגר מפולין ונעשה סופר אנגלי בשם ג'וזף קונרד, הוא מוכר כאנגלי ולא כפולני. לאום הוא קודם־כל ענין שבהכרה. לא נולדתי כאן, ולכן אפשר שאני משוחד. אך אני חושב את עצמי שייך ללאום עברי, התחנכתי ברוח עברית מגיל צעיר ועברית היתה שפתי, ושפתי היחידה, כשם שארץ־ישראל היתה מולדתי גם כשהייתי בחו"ל. אני אדם עברי אולי יותר מהרבה בני־הארץ, שיש מהם מהגרים לחו"ל כדי למצוא „פרנסה“, ומכל־מקום אינם קשורים לכאן בהכרה. לאומיות היא קודם־כל קשר הכרתי לארץ ולא מקרה שבלידה. קבלת עול חובות שבהשתייכות ללאום בהכרה — היא הקובעת.

ידידי ז'בוטינסקי היה בשנות ה־40 אחד מחברי „הוועד העברי לשיחרור לאומי“ בארה"ם. הם ניגשו לענין גישה מיכנית: כל מי שיושב בארץ או במחנות העקורים הוא עברי, כל השאר — יהודים. זוכר אני, בהנהגת תנועת־המרי, באחד הערבים, נתגלגלה שיחת־חולין (ישראל גלילי, כמדומני, היה הפותח) על הוועד העברי לשיחרור והתיאוריה הלאומית שלו. בגין הסתייג מן הרקע האידי־אולוגי שלהם לגמרי; אני אמרתי שאני מתנגד לחלוקה המיכנית בין עברים ליהודים הנהוגה ב„וועד“, אך אין ספק שיש אמת בהגדרה כשלעצמה, שהיא של אנשים שקדמו להם (גורביץ', שלח). אמרתי או שאדם כמו וייז, היושב בארה"ב ופועל למען א"י, אין ספק שהוא ציוני טוב, אך בעיני חשוב יותר בחור תימני מה„כרם“ המתגייס למחתרת ומקבל עליו את עול החובות הנובעות מכך. לדעתי שני אלה הם בני עמים אחרים מעצם הווייתם ומצד נכונותם להטיל על עצמם חובות הנובעות מהשתייכות לאומה.

גם היום אני חושב כך. מה שקרה כאן בארץ הוא לידתה של אומה חדשה. העם היושב כאן התגבש כאומה נפרדת, וכזה ההגדרה הסייג שלו. לא בכך שאלה נולדו

או לא נולדו כאן, אלא שאלה יושבים כאן ונושאים בעול, ואחרים, שם, אינם נושאים בו.

ריינר: ואלה היושבים כאן ואינם נושאים בעול, והנמצאים שם וכן נושאים בו?
 ילין-מור: שם אינם נושאים. לכל היותר חלה עליהם ההגדרה של מלך בולגריה בפני הרצל על „מיהו ציוני“, רבים אוספים כסף, אך מעטים רוצים לבוא, להשתייך ולהסיק מכך את המסקנות.

עופר: מה בנוגע ליהודי רומניה, למשל, לא עכשיו אלא לפני שנה?

ילין-מור: לפני שנה, במידה שרצו לבוא ולהשתייך, הרי היו שייכים בכוח לאומה. אינני חסיד של הענקת אזרחות אוטומטית לכל מי שבא לכאן. לדעתי עליו קודם להוכיח שהוא קשור לאומה ויודע את בעיותיה, ורק אז תינתן לו זכות הכרעה פוליטית. עליידי מעבר מארץ לארץ עדיין אין אדם נעשה בן העם ואזרח המדינה. חוק־השבות, אם כי יש בו גרעין של אמת, הריהו מסלף את דמות האומה הזאת...

אני סבור שכאן נוצרה אומה נפרדת, ואם רוצים ליצור ערכים תרבותיים, אם הדור הצעיר רוצה להגיע לידי הכרה־עצמית וביטוי־עצמי, הוא יכול לעשות זאת רק על בסיס זה. אלפיים שנה יכולה היתה להיות אנומליה של אומה בחוץ. למן היום שנוצרה אומה בממש, אין קיום לאומה שבחוץ.

לפני 20-30 שנה, כשהייתי בפולין, כששאלוני על לאומיותי בשאלון — כתבתי: לאומיות עברית, שפת־אם עברית. אך לארץ לא יכולתי לבוא, מאחר שהשערים היו סגורים בפני עליידי שלטון זר, ומאז בואי הנה עשיתי לנישולו. עכשיו השערים פתוחים. כל יהודי, החושב את עצמו שייך לכאן — הברירה בידו. מי שאינו מנצל אפשרות זו, מעיד על עצמו שאינו שייך לאומה היושבת כאן, אלא לקטיגוריה אחרת לחלוטים, שאמנם יש לה קשרי דת ומשפחה לרבים מבני אומה זו.

אני יודע שזו החלטת קשה מאד, אך היא מכרעת.

עופר: גם לפי ההגדרה שלך, עליך לכלול בה את יהודי רוסיה. אין ספק שהם רוצים לעלות אך לא נותנים להם.

ילין-מור: אני מוכן להילחם על כך שתינתן להם הבחירה; מי שאינו רוצה יישאר שם ולא תישאר לנו שום תביעה אליו. איני רוצה לקבל תחת כנפי האומה כל רבינוביץ או אברמוביץ רק מפני שזה שמו. אך מי שרוצה, אפילו הוא נושא שם כזה, שיבוא הנה, לדרך זו יש הרבה יותר סיכויי הצלחה מאשר לכל ההתפתלויות של בן־גוריון. אני אומר בגלוי: לנו יש קירבה בהרבה שטחים ליהודים היושבים שם. אם משהו מרגיש שכאן מולדתו — תינתן לו

הרשות לבוא. לא ייסגרו השערים. אך אם ממשלתנו מנהלת מדיניות־חוץ חד־צדדית. ובאותו זמן בן־גוריון אומר שיהודי רוסיה חייבים בנאמנות למדינת ישראל — אילו הייתי במקומו של כרושצ'וב והאמנתי לדברי בן־גוריון, אולי הייתי סוגר את יהודי רוסיה במחנות־ריכוז. לפי שהם אויבי המדינה הסובייטית. הגישה המסורתית הציונית מסכנת את מעמדם של כל היהודים בכל מקום בעולם, ומוזיקה לאינטרסים של המדינה ולאפשרויות הגידול האורגני של האומה היושבת בארץ.

ריינר: אתה מנסה להוכיח שיש תקופה חדשה, שיש הכרח במערכת ערכית חדשה. (יערי נבא. כשהיה בן 24, על הגשמת השאיפות הסופיות בשני שלבים: האחד — הגשמת הציונות, והשני — הגשמת הסוציאליזם).

יליין־מור: נכון. מה שאני מאשים בו את בני־הארץ הוא שהם המשך של הציונות והולכים בעקבותיה. אצל אמיר, נדמה לי, סימן־היכר הוא ה"סלנג" הערבי של בני־הארץ. בשבילי אין זה סימן־היכר. אני אוהב כשמדברים עברית ללא "סלנג" שאול ומלאכותי. הדור הצעיר כאן קיבל את עול הציונות. אילו למדתי פסיכולוגיה, אולי הייתי נכנס לביתוח של ה"ציונות" כמלת־לעג; אולי הייתי מגיע לתסביך־אדיפוס וכו'. מצד הדור הצעיר היתה הערצה למנהיגים של דור הציונות וגם זילזול בהם. זה היה דור של מהגרים, שהם בכל העולם האלמנט הנמרץ והאקטיבי ביותר. מי שאורו חפציו, ואינו מפחד מפני מחלת־ים, כפי הגדרת לנין, יש לו אופי והוא מסוגל להטביע את חותמו. המהגרים הציונים היו שכבה בעלת אופי חזק, והם לא יפנו את מקומם עד להסתלקותם הטבעית. בני־הארץ לעומתם מקבלים אינדוקטרינציה מגן־הילדים. מלמדים אותם לאסוף תרומות לק"ל אפילו עכשיו, אפיים מסתלף, עוד בהיותם ילדים הם מתחילים להרגיש את הזיוף; אך אין להם האומץ לקבוע ערכים חדשים — מכאן הזילזול בציונות, הבריחה לתפקידים מקצועיים. אני מסכים עם יזהר ואחרים בכך שאין בצבא מנהיגות של בני־הארץ; הם בתפקידים מיבצעיים. המטכ"ל אינו מנסה לחשוב. במדינות אחרות המטכ"ל הוא גם עניין של אסכולות פוליטיות. אם המלחמה היא המשך המדיניות, הרי יש לחשוב בקטיגוריות מדיניות גם בצבא. הייתי רוצה לדעת אם יש במטכ"ל איזו שהיא תיאוריה על היחסים הפוליטיים שיהיו בעתיד במרחב השמימי! חושש אני שאין אף צל של מחשבה רצינית לטווח ארוך.

בני־הארץ לא הגיעו עדיין למנהיגות, כי לא הגיעו להכרה עצמית. מה שניסה לעשות "מרכז העברים הצעירים" בארץ, ו"הוועד העברי" בחו"ל, לח"י בתקופת המחתרת, ועתה "הפעולה השמית", עדיין לא נתן תוצאות. אני מודה שעדיין לא היה לי זמן לקרוא את "ימי צקלג", רק קראתי את מאמרו טוב של כידן עליו ב"קשת". הוא אומר שזהו סיפום וסוף־פסוק לדרכו של הדור הצעיר, שעתה אינו יודע לאן לפנות. שום סופר עדיין לא נתן רעיון לאן לפנות. כאן לא תעזור

היצמדות לקטר חזק ששמו ברית־המועצות או תיאוריות כלל־עולמיות. יש לפתור את בעיותינו קודם־כל במסגרת הטריטוריאלית והלאומית. השוה"צ, למשל, עדיין יונק מן התיאוריה של גליציה. דעתי היא שהדור הצעיר, שהוא למעשה חוט־השדרה של האומה העברית, לא יגיע בשום שטח למנהיגות מחשבתית, שהיא קודמת ומכתיבה למנהיגות ביצועית, אם לא יגיע לערכים חדשים, קבועים וברורים, שכאן יש אומה חדשה ונפרדת, בעלת אופי מיוחד ואינטרסים מיוחדים. מזה נובע כל השאר. אם זה יהיה ברור — תהיה ברורה גם המגמה בספרות ובכל שטח אחר באמנות. תהיה קיימת נקודת־ארכימדס. אז האמנות תהיה עברית, אף שתשאב מזרמים שונים בעולם.

לילידי הארץ אין מנהיגות יוצרת בשום שטח. ההופעות האחרונות במפא"י, עופר, מוכיחות את ההיפך ממה שאתה רוצה להוכיח. לא דיין ולא פרס לא יגיעו להשגים חדשים אם לא יקבעו אמיתות וערכים חדשים.

א מ י ר: אני מציע סיכום־ביניים קצר.

כמרכז דיוננו מצטייר יותר ויותר ענין של מסגרת „ערפית“ חדשה — מידת נחיצותה ה„אובייקטיבית“ מזה, מידת יכלתם ונכונותם ה„סובייקטיבית“ של בני־הארץ לתתה מזה. אני אשוב לכך בהמשך דברי.

אשר להשגות שהשמיע מר הררי כלפי עצם ניסוחו של הנשא שלנו, בטענה שבני־הארץ הם בעצם המעצבים את פני הדברים בארץ, שהנהגה היא, בעצם, הנהגה של בני־הארץ, הרי נדמה לי שיש כאן אי־הבנה יסודית.

אם אנו אומרים שמשה שרת, בן־גוריון ואחרים מן הצמרת פוליטית עוצבו כאן, אנו מתעלמים מן העובדה שהם קמו כאישים וכמנהיגים פוליטיים במסגרת שלא היתה מיוחדת לארץ הזאת. מסגרת הפעילות שלהם ושל שכמותם היתה התנועה הציונית העולמית או פלג זה או אחר מפלגיה. האינטרס העיקרי שלהם היה לחזק את מעמדם — המדיני, האישי או הרעיוני — בתוך התנועה הציונית העולמית ולחזק, באמצעותה ובעזרתה, את מעמדם בארץ הזאת. לכן חשוב היה ליצור כאן „עובדות“, גורמי־כוח, שיוכלו להשפיע יותר ויותר על דרכה של אותה תנועה עולמית, להשתלט על תקציביה ועל מכסות ה„סרטיפיקטים“ שלה, ובכך, כמובן, להוסיף ולהתבצר „במקום“. הנתונים האלה קבעו גם את המנטאליות שלהם, ובמידה גדולה מאד גם את דרכי־פעולתם ואת מושגיהם הציבוריים, המדיניים, התרבותיים. כדוגמה קיצונית עוד יותר אפשר להזכיר את החוגים הדתיים. מי לנו „בן־הארץ“ כרב טולידאנו הטברניני, למשל, שר־הדתות הנוכחי, אבל הוא צמח ופעל במסגרת דתית, רוחנית וציבורית כאחת, שהיא מסגרת „פן־יהודית“ ואין לה דבר להגדרות שאנחנו מתעסקים בהן כאן.

האם דור בני־הארץ בכללותו הטביע חותם על ההנהגה, האם הגיע לידי תפיסת מקום בה או לידי יומרה לתפסו, האם ניסה, לפחות, להעמיד „מערכת ערכית“ משלו, לפי הביטוי שנתאורח בשיחה שלנו הערב?

אפשר לומר שעד עכשיו כמעט לא היה זכר לכך. בני־הארץ, כיחידים, תפסו עמדות, לעתים קרובות גם חשובות ביותר, בכל שטחי החיים, הם אפילו האצילו פה ושם מרוחם, מייחודם, בפרט על ההווי, על לשון־הדיבור, על ה"סגנון", אבל אין חותמם ניכר ב"כתב" עצמו.

הסיבה העיקרית, ה"חיצונית", היא שבתוך חזונה של הציונות והגשמתה לא נוגד לדור בני־הארץ תפקיד משלו. הנושא האנושי הטבעי של ההגשמה הציונית היה הרורבואר היהודי הגדול של מזרח־אירופה ומרכזו, ולגבי הנהגתו של ה"יש" היה העיקר להעמיד בחוץ־לארץ שכבות של "מגשימים" (ל"תנועת ארץ־ישראל זעובדת"), או של "לוחמים" (לתנועה הרביוניו־ניסטית), או של "משקיעים" (לגופים "בורגניים יותר). הרורבואר היהודי הגדול היה גם הרורבואר ה"טבעי" למנהיגות, בצמרת של כל הגופים הציוניים והיהודיים בארץ הזאת. די לנו שנוכח, בנקודה זו, את התפקידים שהוצעו, במסגרות שונות בארץ, לאישים כמשה קליינבוים או מנחם בגין מיד אחרי בואם הנה כפליטים מפולין.

הנוער בן־הארץ נתפס מראש כציבור של חניכים: חניכים חביבים, או מפונקים, או שובבים וחסרי־חינוך ואפילו ערל־לב, בדרך כלל ישרי־לב, חסרי־חסיכיים, תמימים, כשרים לתצוגה, לשימוש תעמולתי או לניסויים פדגוגיים, פרט לחלק ה"לבנטיני" וה"נחשל" שבתוכם. נסיונותיו הרופסים המועטים להתארגנות עצמאית נתקבלו ביחס של מורת־רוח ואיבה, ממש כמו שמסגרות ציבוריות המיוחדות ל"ישוב", שקמו על פי דברו של שלטון־המנדט ובמסגרת מושגיו הקולוניאליים (אסיפת־הנבחרים, הועד הלאומי וכו'), נחשבו פסולות, או לפחות טפלות, בלתי־חשובות...

כידן: כמו הסוכנות היהודית לגבי המדינה כיום.

אמיר: תשומת־הלב המודגשת לבני־הארץ מצד ההנהגה המדינית והרוחנית החלה עם החרפת המשבר ביהדות מזרח־אירופה, ביתר דיוק: עם ראשית השמדתה. ה"הכשרות", שעד אז באו מפולין, ליטא וגרמניה, החלו לבוא פתאום מן הגימנסיות של תל־אביב וירושלים, ונקראו אפילו "הכשרות מגיוסות". "עלית הנוער" נעשתה, לפחות משך כמה שנים, מפעל העוסק בעיקר בילדי הפרוורים של ערי הארץ, שמעולם לא "עלו" בכלל הנה.

אבל גם אז נועד לנוער העברי רק תפקיד של ביצוע: אולי ידעים ורגליים, אך כלל לא ראש. והנוער, שחונך להיות מוציא־לפעל והורגל לראות את עצמו כמכצע, לראות גם את עתידו האישי במסגרות ביצועיות — אולי מתוך פיצוי־עצמי, טבעי כשלעצמו, הורגל לראות בשולחיו דור של בטלנים לא־יוצלחים, פושקי־שפתיים. מאחר שהאידיאולוגיה של מוריו, מחנכיו ומנהיגיו נראתה לו "בלתי־רבנטית" יותר ויותר ובאופן אינסטינקטיבי, אולי, תפס את הזרות שבינו לבניה ובינו לבין נושאה ודבריה, הגיע לידי זלזול בכל אידיאולוגיה שהיא.

קרא לכל זה בשם הכולל „ציונות“... כן, הנאומים, הדיבורים, הניסוחים וההחלטות יישארו בידי „הזקנים“ — בן־גוריון, או טבנקין, או מאיר יערי, או זאב ז'בוטינסקי — אבל הדברים הלא ייקבעו למעשה בחירוף־הנפש, בנכונות־ההקרבה, ב„מעש“ של חבורות בחורים צעירים, תופסי רובה ומחרשה, או מדביקי־כרוזים ומפעילי מוקשים...

בכל המסגרות של הנוער הפעיל, הנאמן והטוב של התקופה היא, התקופה של צמיחת הנוער העברי כשכבה המונית ו„מבצעת“ בעיקרה, התגבשה עמדה נפשית של מסירות ל„מעשה“ והסתייגות מן ה„הלכה“, מכל הערכים הנתונים — כמעט מבלי שתבוא ההסתייגות הזאת, ההפרדה הזאת לידי ביטוי מודע, אידיאי, „ערפי“.

מתוך הזרות לכל הספרות המוקנית בבית־הספר כספרותו ה„לאומית“, ספרותו שלו, נוצר, למשל, ולזול בכל ספרות, בספרות באשר היא, קשור לכאן גם יחס הבזו ל„אינטליגנט“, יחס הבזו הטוטאלי ל„עסקן“, לאיש־מפלגה.

העמדה הנפשית הזאת עודנה קיימת במידה רבה. כל זה עומד לשטן לבך הארץ כשהוא מנסה לעלות בסולם. לכן גם נוח לו כל־כך בעצם בצבא, גם כיום. יש שם הרגשה של „עשיה“ בלתי־אמצעית, הרגשה, מוטעית בלי ספק, של בדילות ממה שמתבשל ב„חלונות הגבוהים“. יש גם הרגשה של יצירה עצמאית, יצירת יש מאין, של חשיבות־עצמית, של השתייכות למכשיר הביצוע הראשון במעלה, המכשיר בה־א־הידיעה. ויש, חוץ מכל אלה, גם הרגשה של אינטימיות, של הומוגניות — אשליה שזוהו העם, והעם הזה הוא „משלנו“, עם של צברים. המצב ה„רצוי“, העתיד לבוא אי־פעם, במרוצת הזמן, נתפס, על דרך האשליה העצמית, כמצב נתון, כמצוי.

כאן נחוץ איזה טרנספורמטור שיעביר את כל הכוחות הספונים האלה לדרגת אנרגיה, רוחנית קודם־כל, שתאפשר לנו להתמודד עם בעיות־היסוד של קיומנו כאומה חדשה, או מתחדשת, במקום שאנו נמצאים בו, בזמן שאנו עומדים בו. המנהיגות של הדור הקודם לא די שאין לה אותה תנופה רוחנית הדרושה לכך אלא שגם מעצם מהותה אינה כשרה, אינה יכולה, להכיר בבעיות האלו, להגדירן ולהתמודד אתן כמו שהן.

ריינר: האמת היא שחוגי־הדעות של הדור הוא כבר מזמן אינם.

אמיר: אם לא מתו, ירדה השפעתם, ירד כוחם היוצר. אולי זה שייך לתופעה הכללית של עליית הגורם הפונקציונלי בתוכנו על חשבון הגורם האידיאי. אני מסכים בלב שלם עם הדעה שביטא ילין־מור על התהוותה של אומה חדשה בארץ הזאת. אינני מבטל כמוהו את ההשגים של „העברים הצעירים“ ודומיהם. עובדה היא שעכשיו גם ילין־מור מקבל, בגלוי, הרבה מהנחות־היסוד שלהם. נוכות מאמציהם, המבודדים והתמהוניים בזמנו, יכולים ילין־מור וחבריו כיום

לחדש את השימוש בערכים שהעלו הללו, מבלי שייתקלו באותו יחס של לעג, שנאה וביטול גמור שהיה נחלת חברי שלי לפני שנים אחדות. ילין־מור הועמד במצב עדין כאשר שאלו אותו על יהודי רומניה. האמת הפשוטה היא, כמובן, שאין שום ציבור יכול להשתייך לחברה מדינית וטריטוריאלית כלשהי השתייכות, "תיאורטית" או "רגשית", ועל־כ־פנים השתייכות ממין זה איננה תחליף להשתייכות ריאלית, עובדתית. אין זה שייך לשאלה מי בנים טובים ומי בנים רעים לאומה. בכל מדינה יש אנשים המבקשים להשתמש משירות בצבא או מתשלום מסים. בכך אין הם הדלים מהשתייך לאומה. המרשל פטן, למשל, יכול להיחשב צרפתי רע, בוגד וכו', אפשר אפילו, לאחר מעשה, לשלול ממנו באורח סמלי את אזרחותו הצרפתית, אבל כל זה אין בו כדי להפקיע אותו משייכותו לאומה הצרפתית. וכך, למשל, גם אלה מתוכנו הכופרים בהוויתה העצמאית של האומה העברית, בנפרד מן היהדות, גם הם שייכים לה בעצם, רק שאם תרצו הם בנים טובים פחות, בהכרח, מן האחרים.

מי שאינו יושב כאן איתנו איננו בן־אומתנו. מי שמגיע אלינו, ומרגע שהוא מגיע אלינו, יכול — ואם תרצו: חייב — להיעשות לה בן טוב ורצוי ונאמן לא־פחות מכל שאר בניה.

אולי לא נחטא לגופו של הדיון הזה אם נאמר שהבעיה המרכזית הנובעת ממנו היא הבעיה של יצירת מסגרת אידיאית, או "ערכית", חדשה, שתקום כחילוף טוטאלי לקודמתה, הציונית, ושתהיה יצירתו הקיבוצית של דור בני־הארץ. בדומה למסגרת הקודמת הרי גם זו צריכה לעמוד על מכה־משותף כולל, היא חייבת, ויכולה, לכלול גם את הרושן וגם את המרקסיסט הקיצוני, וגם את הקומוניסט בניואנס מסוים.

אולי זאת היא השאלה המרכזית לגבי עתידנו כולו: האם יעמוד בבני־הארץ להקים מסגרת משותפת המושתתת על מערכת ערכית טריטוריאלית־לאומית, בלתי־ציונית?

הררי: בטרם לכתי אגיד רק מלים קצרות. והנני מבקש את סליחתכם על שלא אוכל להישאר עד סוף הדיון. עברתם לנושא אחר לגמרי.

אם נחזור לבעיה הצבא ובני־הארץ, אנו רואים שהם התבלטו וכבשו את עמדות המפתח בצבא ועדיין לא כבשו בפוליטיקה, מסיבה פשוטה, שבצבא בגיל 40 זהו גיל שבו לרוב גומרים קריירה, ובפוליטיקה מתחילים אותה בגיל זה ונחשבים צעירים. אשר לנושא החדש: לדברי ילין־מור ואמיר, אילו היו בני־הארץ ממלאים את כל התפקידים שישנם במדינה, הרי לפי הפסים החדשים אליהם עברתם הייתם אומרים שאינם מנהיגים כי לא יצרו ערכים חדשים ולא נטשו את הציונות. אתם מגדירים עתה כמנהיגות רק את זו שתקבל את השקפותיכם...

יצירת המדינה היתה שלב גדול של התנועה הציונית. אך עיקר תפקידה של הציונות לא נגמר. אילו היתה המדינה קיימת רק כדי לטפל בחמישה מיליון יהודי אמריקה...

ילין־מור: הרי זה תפקיד לעשרת אלפים שנה!

הררי: הקמת המדינה היתה נראית תפקיד עוד יותר ממושך, ויכולנו לו.

ז'בוטינסקי: אתה אומר שיש ניגוד בינינו לבין היהודים?

הררי: אנו אומה אחת. החלק שבארץ רק חידש את האומה ויצר דפוסים חדשים ותפקידו להביא לידי כך שהאחרים יגיעו לכך גם הם.

ביום שאתם תצליחו ביצירת התנועה של חידוש ערכים לבני הארץ ותכבשו את הלבבות, המהפכנים יהיו אלה שיישארו בהשקפה שלי וירצו להמשיך בציונות, והם או יתמרדו כנגד התנועה שלכם שהשתלטה על המדינה. לדעתי, אם נקבל השקפתכם לא תהיה זכות קיום למדינת־ישראל.

ילין־מור: כמו שאין לאירלנד?

הררי: אירלנד לא נוסדה למען מטרה מסוימת. הציונות של הרצל נולדה לשם חיסול הגלות. אני מדגיש: "הגלות" ולא "הפזורה", כפי שהתחילו לקרוא ליהודי הגלות. ועוד גדול התפקיד וארוכה הדרך לפנינו.

כידן: נדמה לי שדברי ילין־מור ואמיר הטו את הוויכוח מן המסלול. תחילת הדיון בבעית העם היהודי היתה לגבי צורך או היעדר צורך במערכת ערפית חדשה, אם מערכת זו תצמח או לא. דבר זה ייקבע עלידי מידת האקוטיות של תחושת המשבר לגבי יכולת המערכת הערפית הקיימת לפתור את הבעיות.

במידה שתחושה זו תהיה נפוצה למדי, ובמידה שהחברה בכללותה לא תגיע לידי מאבק עם בעיה חדשה, לא יהיה די בתודעתו של חוג אינטלקטואלי מצומצם.

נדמה לי שלא בעית העם היהודי היא החמורה ביותר מבחינה חברתית, או אידיאית. רבים יסכימו עם העובדה שצומחת כאן אומה חדשה, גם בן־גוריון, שפן זוהי עובדה — מציאותה של מסגרת סוציאלית ופוליטית בעלת הוויה נפרדת — והיא מדינת־ישראל. לא חשוב אם יש לעובדה זו "הכשר" אידיאולוגי או לא. לדעתי, הנקודה החלשה ביותר במערכת הערפית הקיימת — מקורו של העירעור מבית — היא באותו שטח שבו הרגשת הפשל גדולה יותר, בשטח הכלכלי. בשטחים אחרים הרגשת הפשל קטנה יותר והעירעור מבית קטן יותר.

דובר פה על שתי אשליות, ולי נדמה שחמורה מהן היא אשליה שלישית: האפשרות שתוכל המדינה להוסיף ולהתקיים במצבה הכלכלי הנוכחי. אם יבוא בזמן הקרוב משבר שיחייב התמודדות מחודשת עם מכלול בעיותיה של החברה הישראלית, קרוב לדאי שיהיה זה משבר בכלכלה ולא בבעית התודעה־העצמית.

כל המבנה החברתי של ישראל כיום, וגם המבנה הערכי, הצבאי והמדיני, מבוסס על 350 מיליון דולר הכנסות-חינם שאנו מקבלים מדי שנה. בהצטמצם יבוא ההון עלולה לבוא התמוטטות המבנה כולו — מדינה זו וחברה זו אינן יכולות לעמוד ב־150 אלף מחוסרי־עבודה. אם ישנה נקודת־ארכימדס למחשבה חברתית חדשה — זאת היא. ההתעלמות מזה היא החסרון העיקרי בדברים שנאמרו, ויש לשבח את „המורדים מבית“ החיים בתחושת הבעיה הזאת.

משום כך עלינו לנסות לבדוק מבחינה זו באיזו מידה הולמת המערכת הערכית את המציאות: האם מערכת ערכית ציונית מסוגלת לפתור את הבעיה הכלכלית, או לא?

אפשר לנסח את השאלה אחרת —: האם המערכת הערכית הציונית מסוגלת לרפורמה של עצמה, במידה שאין פתרונותיה המסורתיים עונים לצרכים החדשים, או שמתחייבת כאן מהפכה. שאלה זו קודמת לבדיקה באיזו מידה יש מערכת ערכית אלטרנטיבית.

מבחינה חברתית חוזרת השאלה אל „המורדים מבית“ — האם הם מסוגלים לחשוב מחשבה עצמית אשר תוכל להתמודד עם הבעיות שתעמודנה בפני החברה — כלכליות, חברתיות ותרבותיות?

שאלה כפולה זו — יכולת הציונות לבצע רפורמה והיכולת של דור הצברים להגות את הרפורמה — היא המרכזית בדיוגנו זה.

ז' ב ו ס י נ ס ק י: השאלה שיש להציגה בראש כל הויכוח: האם יש צורך במנהיגות חדשה, או אין? אם אין — ברור למה לא קמה החדשה. אני מאמין שיש צורך בשינוי המנהיגות (שהיא צמודה למערכת ערכית). נראה לי שהגיעה תקופה הדורשת רביזיה של הערכים. ילין־מור דיבר על חלק אחד שלה — יחסינו אל הגולה היהודית — ואין בינינו חילוקי־דעות.

הערה לדבריו על הוועד העברי לשיחרור לאומי: ניסחנו, בשנות ה־40, ניסוח פשטני ביודעים. הגדרנו מיהו יהודי ומי עברי. סול בלום, יו"ר ועדת־החוץ של הבית התחתון בארה"ב, קרא לעתונאים וסיפר על ועידת־ברמודה והודיע כי בתור יהודי, יש בידו לומר שוועידה זו עשתה הכל להצלת היהודים באירופה. אנו עמדנו בפני בעיה איך להסביר שאין לו למר בלום זכות כלל לדבר בתור יהודי, ושהוא נסע לשם כאיש אמריקאי בתפקיד ולא כיהודי. ואז הסברנו בפשטנות לאמריקאים: יש יהודים רוסיים המיוצגים על־ידי הקרמלין ויש יהודים אמריקאים המיוצגים על־ידי משרד־המדינה האמריקאי, ויש יהודים־יהודים — שהם העברים — והם אלה שאינם מיוצגים על־ידי אף אחד. הסבר זה התקבל מהר מאד על דעת המדינאים האמריקאים.

ברור שמאחורי זה היתה גם אמת עמוקה והיום היא יותר ויותר ברורה. היא אף מחייבת רביזיה של הגישה שלנו כלפי היהודים שאינם רוצים לבוא ולהיות עברים.

הקימונו מדינה זו במגמה לבוא ולפתור בעיה עולמית גדולה. בעית היהודים, והאינטרס האישי שלנו מזדהה עם הייעוד שהצבנו לעצמנו — לכן שערי הארץ פתוחים. יהודי ארה"ב שאינם רוצים לבוא, יחסנו אליהם צריך להיות יחס רגיל בין שני קיבוצים אנושיים שיש ביניהם מגע ואף אינטרסים משותפים: יחס של כבוד הדדי.

ויש עוד צד שצריכה לכלול הרביזיה: ההשקפה על הערבים. וכאן דעותינו, שלי ושל ילין-מור, נפרדות. הוא עדיין דוגל בגישה שהערבים הם מונולית. אין זה נכון. המרחב הזה כולל לא רק ערבים אלא גם מי שנכבש על-ידי הערבים. המהפכה העיראקית האחרונה הפכה מדינה ערבית טהורה למדינה שנקראת באופן רשמי ערבית-כורדית, אולם גם לפני זאת היו הכורדים גורם לאומי אתני חשוב. הממשלה שלנו דוגלת באותן ההשקפות על מונוליות הערבים, שהן פרי החינוך שקיבלנו מהשפעת מעצמות זרות, ואנו כולנו נתפסנו במהלך המחשבות הנה. אגב, קיבלנו גישה זו לא רק משופרות אמריקה ורוסיה אלא גם ממקורות מפ"ם. היא היתה המפלגה היחידה שטיפלה ברצינות בבעיה הערבית, והיא קיבלה והפיצה רעיונות של הגוש הסובייטי. השפעה רבה היתה גם לספרי מר כהן. כולנו קיבלנו כ"תורה מסיני" את השקפות הראדיו האמריקאי והרוסי על מבנה העולם הערבי. התעלמנו מזה שהקופטים, המרונים והכורדים אינם ערבים.

להגיע לשלום עם אימפריאליסטים ערביים — השואפים להקים אימפריה ערבית, זה דבר שאינו ניתן. ישראל עומדת כעצם בגרום. הדברים אמורים בכך שצריך לשנות את מבנה העולם שסביבנו (ושאינו עולם ערבי).

ועוד דבר: מנהיגות בשטח המדעי הוזכרה כאן. להד"ם! בשטח זה אנו נופלים בהרבה מיהודי העולם. במידה שכאן נוצרים כוחות, הם "עולים" (במשכורת) לאמריקה. שכבת בני-הארץ היא כאפסידוכאין לעומת מה שיכול היה להיות. הסיבה פשוטה: מלמדים בבתי ספרינו שלום-עליכם ואין מלמדים חשבון. כך קרה הדבר שבבחינת הבגרות בדמשק ניתן תרגיל, בשנת 54, שכאן בארץ אפילו להסבירו אי אפשר.

עופר: ריינר ניסה לזהות הווצרותה של מנהיגות פוליטית עם יצירת מערכת ערכית חדשה, והבירור גלש למערכת החדשה שאותה העלו כמה מן המשוחחים. הנושא שהתבקשנו לשוחח עליו היה מצומצם יותר — היה עלינו לבדוק מבחינה חברתית, סוציולוגית ופסיכולוגית את בני-הארץ ולבחון מה גרם שהתפתחו כך ולא אחרת. אך אם מדברים כבר על אידיאולוגיה חדשה, השאלה היא: מה מגדירים בתור מערכת ערכית? אם מערכת ערכית חדשה פירושה זיהוי חדש ושונה של העם היהודי, אידיאות והשקפות שהן מחוץ לעולם-הערכים של הסוציאליזם הדמוקרטי — הרי אני נשאר במערכת הערכית הקיימת.

נכון שהניסוח הפשטני של ז'בוטינסקי וחבריה, על העם היהודי והעם העברי, התקבל בקלות אצל הגויים, אך אין זאת אומרת שהוא נכון. הגויים אף פעם לא

הבינו את המיוחד שבעם זה. גם יהודים רבים לא הבינו אותו. ההגדרה הפשטנית אינה עונה על השאלה — מהי באמת ההרגשה המשותפת של יהודי מארה"ב. מתימן ומברית־המועצות.

ילין־מור: ההרגשה המשותפת נוצרת כאן.

עופר: היא נוצרת גם במשטר של ברית־המועצות, ואצל גערים שנולדו בתוך המשטר הקיים. ואפייני הסיפור שהביא עמו משה סנה (קליינבוים) כשבא ארצה בתקופת מלחמת־העולם השנייה מברית־המועצות. הוא סיפר כי בדרכו פגש אסיר מסיביר וזה סיפר לו כי ישב בבית־סוהר עם נער יהודי בן למשפחה קומוניסטית יהודית קנאית ומובהקת. הנער נולד לאחר המהפכה. גדל והתחנך בבית ללא זיקה או סימן יהודי, והנה באחד ממחנות־הקיץ של הקומסומול, כאשר המדריכים העלו על נס את התפתחות העמים בברית־המועצות והחיאית תרבותם המיוחדת, וכהדגמה סודרו הנערים לפי מוצאם הלאומי, רוסיים, אוקראינים, גרוזינים, אובקים, ארמנים ועוד, עמדה לפני הנער היהודי השאלה לאיזה עם הוא שייך. השאלה החלה להטרידו והוא בא למדריך בשאלות מדוע אין מחיים את התרבות העתיקה של העם שלו, מדוע אין מחדשים את השפה העברית, ומדוע אין מרכוים את העם במולדתו? המדריך ניסה לטשטש את הענין ולהסביר לו שהוא מביע רעיונות ריאקציוניים ביותר. גם בבית הוא לא נתן מנוחה וכנראה כדי לשכנעו בטעותו הביאו לו הוריו לדוגמה את סבו הזקן וסיפרו לו שהנה הוא רוצה לחזור לתרבות ולהשקפות של דורות קודמים שהתנוונו וחלפו מן העולם. הנער רץ לסבו והתכרר לו שהוא איננו יחיד וכי יש עוד אנשים החושבים כמוהו ואפילו מנסים להגשים רעיונות אלה. בקיצור: הנער נעשה ציוני נלהב, וסופו שהגיע לסיביר.

אני מקבל שנוצר פה בארץ שבט מיוחד של העם השונה באפיו ובתכונותיו מחלקי היהדות בגלויות, אך שבט זה יתנוון אם לא יהיה חלק מן העם היהודי. המדינה הזאת תהיה מדינה לבנטינית בלי קשריה התרבותיים והרוחניים אל מורשת העם היהודי. נושאי־הצלב לא התחסלו בגלל אי־השתלבותם במרחב, אלא משום התשלבותם בו; הם התחילו להתנוון מאז ניתקו את קשריהם אל „התנועה הציונית“ שלהם.

כידן: זה לא בדיוק כך...

עופר: עוד יותר תמוהה הפרדת הערבים משני צדי גבול־שביתת־הנשק, שחלקם, לפי התיאוריה, יהיו שייכים לעם העברי וחלקם לעם הערבי. האם הגבולות המקריים שנקבעו במשאומתן על שביתת־הנשק יכולים לקבוע זהות לאומית? האם הערבים משני צדי הגבול יקבלו הפרדה זאת? זאת חלוקה שאיננה מתקבלת, ולא תתקבל, עליהם.

הנסיון של השתלבות במרחב גם הוא, לדעתי, נסיון של פתרון פשטני לבעיה שפתרונה אינו פשוט. לבעיה הקונפליקט שלנו עם הערבים אינני רואה כיום מוצא, אך אין זה מחייב אותי לחפש פתרון-שאינר-פתרון.

יש לי חילוקי-דעות עם רבים במפלגתי בשטח החברתי-הכלכלי. אני חושב שאין דרך כלכלית-חברתית טובה יותר מאשר משק מתוכנן שבו מקורות הייצור ואמצעי העיקריים הם בידי גופים ציבוריים ולא בידי יחידים. אין בתנאי הארץ מקום ליוזמה פרטית בקנה-מידה רחב, ובאמת כל הנסיונות של המשק הפרטי הגדול בארץ נכשלו. אולם דווקא משום שהחלק המכריע של המשק הוא ציבורי-ריכוזי יש, לדעתי, להקפיד ביותר למנוע כל פגיעה בחופש-הפרט ולהילחם נגד כל התופעות הטוטליטריות בחיינו. לכן יש לשמור, לדעתי, על המסגרות הקואר-פרטיביות, על אף הסטיות והשלילה שבהן.

אינני יודע מדוע מנסה ריינר להציג את השקפת-עולמי בנדון כמדינת-סעד קפיטליסטית. יש משהו בשטח הכלכלי שהוא משותף לבני-הארץ על אף חילוקי-הדעות, והוא השאיפה היותר עזה לעצמאות כלכלית בזמן הקצר ביותר.

כידן: המשותף הוא — בלמים חברתיים חלשים יותר.

ריינר: להיפך, בלמים מוסריים יותר חזקים — לא רוצים לחיות מנדבות.

עופר: משה דיין לא ניסח את דבריו כיאות בהופעותיו הראשונות בשאלות כלכליות. הדברים התלבנו לו עצמו הרבה יותר לאחר שהיה צריך לעמוד בוויכוח עם חברים ויריבים, אולם מן הרגע הראשון הוא היה דוברם של רוב בני-הארץ בשאיפה לדרך עקבית לקראת עצמאות כלכלית.

ריינר: אינני משתתף בוויכוח על הגדרת האומה והעם ואינני בא לעמוד על הדעות הנובעות מן המגמה „להשתלב במרחב“. אני רוצה לצמצם את דברי בדרך שיה ביני ובין כידן.

אני מסכים שנקודת-התורפה היא כלכלית, אך גם כידן הניח שמנהיגות והנהגה הן ראשית-כל מדיניות. אינך יכול לבחון דברים מבחינה כלכלית בלבד, כמו שאינך יכול לעשות זאת מבחינה ספרותית בלבד.

אני סבור שבמסגרת הסייגים הקיימים אין פתרון לשאלה הכלכלית לבדה. הסייגים הם: א) עומס בטחוני שאינו מאפשר לכלכלה גופה לפתור את בעיותיה. כל הוויכוחים הכלכליים בכנסת מתעלמים מזה. ב) הסייג השני הוא מדיני. ישראל קשורה למערכת כלכלית-מדינית אחת המגבילה אותה בתחום מסוים. בשני הסייגים האלה אני רואה עומס ולחץ, ואין במסגרתם כל פתרון לבעיות הכלכליות של ישראל. נסיון להגיע ליציבות כלכלית על-ידי צימצום מופנים בלי הורדת העומס הבטחוני אין לו ערך.

אין לי פתרון לחיסול הבעיה הבטחונית, אף כי יש לי הרגשה שהפתרון של בן־גוריון מתבטא רק באותה תגובת־שרשרת: תקרית־תקרית־תקרית־מלחמה־הפוגה לשנתיים.

כלכלנים יוכלו לפתור בעיות כלכליות רק אם יעמידו להם מדיניות אחרת. מאחר שאני חושב שמדיניות חדשה מותנית במערכת ערכית אחרת, הריני לוחם עליה. אין המדיניות שלי נוגדת את הציונות, היא נובעת ממנה.

י ל ין־מור: לא הייתי מרקסיסט, אף כי תמיד היתה לי הערכה לדיאלקטיקה המטריאליסטית. אף־על־פי־כן אני מתנגד לדעת כידן. אפילו המפלגה הקומוניסטית לימדה שיש להעלות מאבקים כלכליים למדרגות של מאבקים פוליטיים. הכלכלה, כפי שהסביר ריינר, תלויה במערכת התנאים הפוליטיים שאנו חיים בהם. לפני המלחמה היתה את"א מיצאת למדינות השכנות — עתה אינה יכולה. לעולם לא נהיה כאן ארץ חקלאית, אלא בעיקר מדינה תעשיתית. רק כך נוכל להגיע לעצמאות כלכלית. את זה נוכל להשיג רק אם נשנה את הגישה לכל הבעיות, אם המערכת הכלכלית תהיה שלובה במדינית. אם אנו מנתקים את עצמנו מן הסכיבה, אנו חייבים להיות סמוכים אל שולחן השילומים והמענקים.

לז'בוטינסקי: טעותו היא בזה שהוא רואה את העניינים אך ורק כפי שהיה רוצה לראותם ולא כפי שהם באמת. היתה תקופה שכמה אינטליגנטים מצרים חשבו את עצמם לצאצאי הפרעונים. הם זנחו זאת, ועכשיו הם רואים את עצמם חלק מעם ערבי גדול. אני יודע שבעיראק יש כורדים וערבים, אך את ההחלטה בנדון זה יש להשאיר בידי העמים עצמם. ואם המרונים בלבנון חושבים עצמם ערבים בני הדת המרונית, לא אני אפסוק שהם כאלה ולא אחרים. אל לנו להשלות עצמנו ולהסיק מסקנות מוטעות מן המאבקים בין המדינות השונות באיזור ובתוכן. אילו היו הערבים סומכים על מחלוקת המפלגות אצלנו — היו טועים גם הם.

צריך להשלים עם עובדה אחת: באיזור הזה יש תהליך של האחדה. אנו יכולים לתרום תרומה לצורת ההתגבשות של האיזור. בדרך של ב.ג. נגיע לכך שגדחוף את כל הערבים באיזור ליצירת מדינה מאוחדת נגד ישראל. לדעתי יש לנו אמצעים לתרום לכך שבאיזור יוצר איחוד של מדינות עצמאיות ריבוניות, מאוחדות בפדרציה. מכל־מקום, יכולים אנו לתרום למידת האינטגרציה של האיזור ולצורתה, אך לא יותר מזה.

רעיון כזה ייצור את הבסיס גם לפריחת המדע. עתה יש ארץ אחת שהיא כוח־משיכה לאנשי־המדע, זאת היא ברית־המועצות. ולא רק בשל התנאים הטובים שהיא נותנת לאנשי־המדע אלא משום שהיא נותנת להם אידיאה גדולה. אנשי־המדע שלנו יברחו מאתנו אם לא נעמיד לפניהם אידיאה לאומית, שלמענה ירצו לחיות פה בתנאים גרועים יותר מאשר בארצות־הברית.

„שבת“, לפי הגדרתו של עופר, נדון לאבדון או להתלכדות עם יחידות אחרות. שבת יהיה נתון למשיסה של פלשתים ומדיינים. רק באיחוד במסגרת של אומה יכולים שבטים לעמוד בפני פלישתם של אלה.

אמיר: נדמה לי שאחרי שמיעת כל הדעות המנוגדות ששמענו הערב מצטייר בכל־זאת מעין בסיס של הסכמה כללית. מצטיירת הכרה משותפת שבני־הארץ עתידים להיות השכבה המנהיגה בכל שטחי החיים, בהמשך תהליך של „נורמליזציה“, כמו שבכל ארץ, ואפילו ארץ־הגירה. בני־הארץ הם „נותני הטון“, לפחות לאחר פרק־זמן של יצירת דפוסים ראשוניים לחיי הציבור. תהליך ה„נורמליזציה“, בסיועם של תהליכים ביולוגיים פשוטים, יעשה את שלו. כמוכן, אחד המשתתפים בשיחה של הערב גורס אפילו שגורמים אלה כבר עשו את שלהם, במידה רבה. ההנחה השניה שנמצאה מוסכמת על כולנו, או על רובנו, בשינויי־הדגשה מסוימים, היא שעלייתם של בני־הארץ למנהיגות בכל השטחים יהיה לה ערך חיובי, או אפילו מהפכני, על־תנאי שתהיה צמודה לבניינה של מערכת „ערפית“ חדשה, שתאפשר לנו להצליח בהתמודדות עם בעיות־הגורל של הארץ הזאת, של חבל־הארץ הזה, עם בעיות־הקיום־והצמיחה של אומתנו. בלי תנופת־בנין שכזאת יש חשש חמור שעלייתה של מנהיגות צברית תהיה כרוכה בהתרוקנות גמורה מכל ערכים שהם, בקרייריזם גם, או בגישה פונקציונלית צרה שאף היא, בחשבון ארוך, לא תוכל לבעיות־היסוד שלנו — ותכזיב.

מצדי רוצה הייתי להוסיף כי אין טעם לשלול מראש את ההנחה שחוגים „אינטלקטואליים“ הקמים לבשר את התחדשותה של מערכת ערכינו, להכשיר את הלבבות ואת הקרקע לראיה חדשה של עצמנו, של הוויתנו ושל סביבתנו, ימלאו תפקיד של קטליזטור ממדרגה ראשונה בהתפתחות הזאת. העולם המודרני, לפחות, לא ידע כמעט שום התפתחות בעלת משמעות היסטורית בת־קיים בלי פעולת הכשרה של חוגים כאלה. אני סבור אפילו שאצלנו בלי חוגים כאלה לא תצויר ההתחדשות הלאומית העברית. וסוף־סוף, אם יש משמעות היסטורית לעלייתו של דור בני־הארץ להנהגת הארץ הזאת, הרי היא מתבטאת, לדעתי לפחות, בהתחדשות הלאומית העברית.